

ד"ר אורי בגנו, הרב אבישי בן דוד והרב אחיה ליפשיץ

"אחינו כל בית ישראל" **מדינת ישראל והתפוצות בעתות חירום:** **מגפת הקורונה כמקרה מבחן**

אופי הקשר שבין העם היהודי לבין ארץ ישראל, כמבטא כמיהה וכיסופים של עם גולה לארץ חפץ, קיבל, באופן הטבעי ביותר, עם הקמתה של מדינת ישראל, צביון חדש. התמורה ניתנת להמחשה על ידי השינוי שחל בהמשגה ההדדית. באותה מידה ש"המדינה" תפסה את מקומה של "הארץ", "הגולה" הפכה ל"תפוצות" או ל"פזורה". אשר על כן, בעוד הקשר העתיק שמר על תבניתו מהלך שנות אלפיים, הרי הקשר "החדש" נמצא בתהליך של הגדרה והגדרה מחדש כל העת. קיים אפוא פער בין תחושת הזדקקות לקהילות המשגשות בעולם, תחושה אשר ירשה המדינה הצעירה מתקופת היישוב, ל"מדינת היהודים", שייטכן ובעתיד תהיה דווקא היא המופקדת על הסיוע. מפנה זה אינו משמעותי רק בעבור מדינת ישראל אלא מציב אתגר בפני המבנה הפוליטי של העם היהודי כולו.

הדברים האחרונים קיבלו משנה תוקף על רקע משבר הקורונה, שנתן את אותותיו בקהילות הגדולות והחשובות בעולם. אמנם אין בידינו נתונים מדויקים, הואיל והממשלות המערביות נמנעות מלפרסם, מסיבות מובנות, פילוח תחלואה על פי השתייכות אתנית או דת, אבל מהערכות סטטיסטיות שונות מתבררת תמונה קשה.

ב-21 ביוני 2020 קיים מרכז דהאן כנס עם רבנים וראשי קהילות מהעולם¹ בין משתתפי הכנס נמנו: הרב יצחק חליווה, החכם באשי והרב הראשי של טורקיה; ד"ר יואל מרגי, נשיא הקונסיסטוריה המרכזית של יהודי צרפת; הרב

---

1 הכנס המצולם עלה לאתר מרכז דהאן, בכתובת: <https://il.co.dahancenter/>. להלן יזכר "כנס דהאן".

משה בן דהאן, הרב הראשי של ספרד; הרב אלברטו סרמונלה, רבה של קהילת בולוניה, איטליה; הרב ג'קי קדוש, נשיא הקהילה של מרקש; הרב שלמה טוויל ממקסיקו ועוד.

מעדויות הרבנים התברר שמלבד מקומות ספורים, שיעור התחלואה בקרב הקהילות היהודיות הינו דיספרופורציוני לחלקה היחסי באוכלוסייה. כך, למשל, סיפר אדי אשכנזי מהפדרציה הספרדית של ניו יורק כי בקהילתו, הקהילה החלבית, נפטרו בחודש אחד כמספר הנפטרים בשנה שלמה. אברהם אלהרר, נשיא הפדרציה הספרדית הקנדית, הסביר כי על פי הנתונים שבידו, התמותה בקרב הקהילות היהודיות בקנדה ובבריטניה היא כפולה ביחס למשקלה באוכלוסייה הכללית.²

בינות לדיווח ולשיתוף, ריחפה מעל כנס זה, כמו גם מעל מפגשים נוספים עם מנהיגי הפזורה, שאלה אחת: האם ישראל ממלאת את חובתה ליהודי התפוצות?

ניסח את השאלה בבהירות אברהם אלהרר: "עד היום, הקשר בין ישראל לבין התפוצות - התמיכה - הייתה חד כיוונית, מהפזורה לישראל, זו הפעם הראשונה שגופים בחו"ל מבקשים עזרה". אכן, במהלך משבר הקורונה, נשמעו, מקרב קהילות ישראל, קולות הקוראים להפגנת סולידריות ואף לעזרה.³ הקריאה לעזרה נשמעה ביתר שאת על רקע התקופה הקצרה, שבה התקבל הרושם, שמדינת ישראל הצליחה במאבקה במגפה באופן יוצא דופן בקנה מידה עולמי.⁴ השאלה באשר לחלקה של ישראל בסיוע נשאלה גם בוועידת "עם עולם", שהתקיימה בין ה-7 ל-11 ביוני.⁵ הדובר היה מארק איזנברג, נשיא אליאנס

2 כסטטיסטיקאי במקצועו, הקים אלהרר אתר המספק נתונים סטטיסטיים על מגפת הקורונה. שלא כמו אתרים רשמיים שאינם מספקים נתונים על הפגיעה בקהילות היהודיות, כאמור לעיל, באתר של אלהרר יש דף נפרד לנתונים מהעולם היהודי, שאף כי מבוסס בעיקרו על אינטרפולציות סטטיסטיות, ניתן לקבל ממנו מושג על מידת הפגיעה: <https://responsa.com/jewish/com>.

3 נ' קידר, "יהודי ארה"ב מצפים מאיתנו שנהיה איתם", ערוץ שבע, 5.6.20. י' פרבר, "הקהילה היהודית בארגנטינה: המצב קטסטרופלי; מבקשים עזרה", בחדרי חרדים, 30.6.20.

4 ההכרזה על מיגור הגל הראשון של המגפה התקיימה בשני שלבים. במסיבת עיתונאים ב-4.5.20, הודיע רה"מ: "מותר לצאת מהבתים לכל מרחק ולבקר בני משפחה". ב-26.5.20 אושרה גם פתיחת מסעדות, פארקים ובריכות, כאשר הציטוט מדבריו: "תעשו חיים", הפך לכותרת. מסיבות העיתונאים ניתנות לצפייה בחשבון YouTube - הרשמי של רה"מ.

5 דיוני הוועידה המצולמים, אשר להלן תוזכר כ"ועידת 'עם עולם'", הועלו לרשת בכתובת: <https://www.makorrishon.co.il/category/amolamconference>.

העולמי ומייסד עמותת "קעליטה":

עד כה עזרו התפוצות לישראל וייתכן שהגיעה העת להיפוך, שישראל תעזור לתפוצות... בעת הזאת אנטישמיות היא בעיה גדולה בצרפת, יותר מאשר בעבר וכמובן שאנו זקוקים לעזרת ישראל, עלינו להיות מחוברים והרבה יהודים צרפתים רוצים לעשות עלייה כעת... האפשרות שעומדת בפנינו היא עלייה וכמובן שאנחנו זקוקים לעזרת ישראל.

התעוררות הדרישה לערבות הדדית, במהלך המשבר, לא הייתה ייחודית לתפוצה. זאת ניתן להסיק מתוצאות סקר, שנערך על ידי קרן רודרמן ופורסם ב-10.5.20. נתוני הסקר מלמדים כי 63% מאזרחי ישראל תומכים במתן סיוע ישראלי ליהדות התפוצות. כמו כן 70% מהנשאלים ביקשו לראות יותר סולידריות בין חלקי העם היהודי,⁶ תחושה שככל הנראה הביאה למחוות פרטיות וקבוצתיות, המביעות הזדהות עם יהודי התפוצות.⁷

אמנם אף אם אין היתכנות לסיוע ישראלי הנראה בעין, הואיל וכל ניסיון לספק עזרה ישירה לקהילה היהודית בלבד יש בו ממד משמעותי של חוסר תבונה מדינית, הרי אין בכך כדי לבטל את שני הענפים של פעילות יזומה שעל מדינת ישראל לנקוט בהם: עידוד העלייה בד בבד עם המאבק באנטישמיות, שייתכן שהם הגרסה העדכנית של קיום המצווה הציבורית: "עזרת ישראל".

לאור זאת, מבקש מחקרנו לראות במשבר הקורונה מקרה מבחן, באשר ליחס ולפעולה הנאותים, על פי דרכה של תורה, כלפי משברים אשר פוקדים ועוד עלולים להתרגש על קהילות ישראל בגולה.

כך על פי שתי שאלות המחקר. האחת, האם יש חובה לסייע ליהודי התפוצות? שאלה זו תידון תחת הכותרות: "עזרת ישראל", "הכרת הטוב" ו"ערבות הדדית". השאלה השנייה, אשר לה הוענקה הכותרת: "קונפדרציה יהודית", תבחן דרכי פעולה לקיום חובה זו.

6 M. Jaffe-Hoffman, "Israelis say gov't should provide coronavirus aide to Jews", *Jerusalem Post*, 10.5.20, abroad - survey.

7 למשל, שני אירועים, שעליהם דיווח ערוץ שבע, שהתקיימו בימים שבהם היה נראה כי בישראל התגברו על המגפה ואילו בתפוצות היא הייתה עדיין במלוא עוזה. האחד, אירוע של הזדהות עם הקהילות שהתקיים בבנימין ב-24.5.20 תחת הכותרת: "חיבוק לתפוצות מהאתר התנ"כי הקדום"; והשני, "שבט אחים, גרסת הרבנים", על כינוס רבנים כמחווה ליהודי התפוצות, שהתקיים למחרת היום, ב-25.5.20.

א. עזרת ישראל

דרך המלך בהיחלצותה של מדינת ישראל לעזרת ישראל שבתפוצה היא העלייה. לא בכדי נחרתה בזיכרון הקולקטיבי הסיסמה: "מדינה עברית - עלייה חופשית". הקשר הבלתי ניתן לניתוק שהתקיים בין שתי צלעות המשפט היה יסוד השאיפה להשתחרר מהעול הזר, שהתנכר לזכותם של היהודים לעלות לארץ. התנכרות זו שיאה היה בעת שהעם היהודי עמד בפני סכנת כליה. אתוס העלייה, שמרכיב נכבד בו נבנה על תעוזת העלייה הבלתי לגלית, הידק עוד את הקשר בין הרעיון ובין המעשה. על אף הכשלים אשר ליוו את תהליך הקליטה, בעיקר של היהודים מארצות האסלם, נשתמרה העלייה כערך ראשון במעלה, שמידת מימושו היא המבחן להצלחתה של תקומת ישראל. מדדי העלייה זוהו עם בחינת ההצלחה של המהפכה הציונית, ולעלייה יוחסה חשיבות אסטרטגית להישרדותה של מדינת ישראל, "מדינה קטנה מוקפת אויבים". בתוך כך נחשבה ההגירה אל מחוץ לישראל מעשה הממיט קלון. העושים כן נתכנו "יורדים", או אף "נפולת של נמושות".⁸

ההכרעה שעמדה בפני תהליך קבלת ההחלטות, הייתה: מתי יש לפעול על פי הכלל של "עליית הצלה"? כלל אשר נקטה ממשלת ישראל בהעלאת יהודי תימן במבצע לוגיסטי מורכב, שכונה לימים "על כנפי נשרים", בעליית שרידי השואה ממחנות העקורים ובעליית היהודים ממדינות העימות עם ישראל.⁹ מדיניות זו הופיעה שוב בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים, בפעולות חשאיות ומבצעים סמי-צבאיים להעלאת קהילת "ביתא ישראל" מאתיופיה.

עידוד יהודי הפזורה לעלות לארץ מעלה שאלה גם באשר להגדרת העלייה כאינטרס לאומי והיחס הנכון בין אינטרס זה לאינטרסים לאומיים אחרים. כך כאשר עידוד העלייה עלול לחולל תקרית דיפלומטית או להעיר מרבצן טענות ישנות על "נאמנות כפולה" כלפי יהודי הגולה. הואיל והקריאה ליהודי העולם לעלות לארץ, הנתפסת בישראל כזכות לגיטימית, איננה עולה בקנה אחד עם התפיסה האירופית של הנוהג המקובל במדיניות חוץ, ברור הרקע לתגובה

8 ביטוי שטבע יצחק רבין בעת כהונתו הראשונה כראש הממשלה בראיון חגיגי לקראת יום העצמאות של שנת 1976.

9 'י צור, "העליה מארצות האיסלם", עידן 20 (1997), עמ' 57-82; ד' הכהן, "מדיניות העלייה בעשור הראשון למדינה: הנסיונות להגבלת העלייה וגורלם", קיבוץ גלויות: עלייה לארץ ישראל - מיתוס ומציאות, ירושלים, 1998, עמ' 285-317.

החריפה של הממשל הצרפתי לקריאותיו החוזרות ונשנות של רה"מ נתניהו ליהודי אירופה לעלות לארץ.¹⁰

האם אמנם עשויות תוצאות משבר הקורונה להעמיד שוב את ישראל בפני המצב המוכר הכורך יחד את הקשיים שבעלייה עם ההזדמנויות הצפונות בה? בסקר השנתי שעורך הוועד היהודי האמריקני בקרב יהודי צרפת, הצביעו הנתונים כי בשנת 2019, 29% מהנשאלים לא ראו את עתידם בצרפת. יחד עם זאת, מבין השוקלים הגירה בשנת 2019, רק 21% התייחסו לישראל כיעד המועדף.¹¹

אולם ניתן לראות סימנים לשינוי מגמה על פי נתונים שהצטברו במהלך המשבר.

כך, למשל, סיפר יו"ר הסוכנות, יצחק הרצוג בראיון שנערך עימו על כ-2000 יהודים שעלו לישראל במהלך משבר הקורונה, למרות קשיי הסגר, מיעוט הטיסות וחובת הבידוד. במסגרת זו מסר את הערכתו לגל עלייה של 250,000 יהודים לפחות בשנים הקרובות:

האופציה של העלייה, שהייתה חבויה בתודעה של יהודים רבים אך לא נחשבה למעשית או שנדחתה משנה לשנה, הפכה באחרונה לריאלית. ריאלית בגלל הבדידות בסגר, בגלל התעוררות הלאומנות והפחד מהאנטישמיות, בגלל אובדן הביטחון האישי והתעסוקתי, החשיפה לטיפול הכושל במשבר מערכות הבריאות המקומיות, הגעגוע המתחזק לידידים ולמשפחה, ובעיקר בגלל ההבנה שזה לא המקום לגדל בו ילדים. הפרדיגמה התהפכה: ישראל מתחילה להצטייר כמשענת וכעיר מקלט לקהילות היהודיות בתפוצה.¹²

הערכות דומות הוציא גם ארגון "נפש בנפש", המתמקד בעלייה מארה"ב, אשר אנשיו נערכו לרכבת אווירית של עולים.¹³ התחזית התבססה על כך שבין

10 הדברים נאמרו לאחר הפיגוע במרכול כשר בפריז שהתרחש ב"ח בטבת תשע"ה (9.1.15) ולאחר רצח מאבטח בית הכנסת בקופנהגן בכ"ו בשבט תשע"ה (15.2.15). לדיווח על נאומו של רה"מ בבית הכנסת הגדול בפריז: "רה"מ נתניהו קורא ליהודי צרפת ואירופה לעלות לישראל", רדיו קול חי, 10.1.15 ואת התגובה: "צרפת נגד נתניהו: ליהודים מקום באירופה", Ynet, 16.2.15.

11 הסקר נמצא באתר הארגון: <https://www.ajc.org/news/survey2019/France>

12 ס' פלוצקר, "עוזבים את אמריקה", ממון שישי, ידיעות אחרונות, 12.6.20, עמ' 2.

13 Oster, M. "pandemic coronavirus the to due spike could Israel to Immigration",

החודשים אפריל-יולי הוכפלו מספר תיקי העלייה בכל חודש, בהשוואה לחודש שקדם לו. אמנם החמרת ההגבלות בזמן "הגל השני" של הקורונה בישראל הביאה אותם להציג תכנית של הבאת עולים טיפין טיפין במהלך הקיץ של שנת 2020, אולם התחזית לגידול משמעותי בעלייה לא השתנתה.¹⁴ משבר הקורונה הביא גם ישראלים "יורדים" לשקול חזרה לארץ. כך בעיקר בארה"ב, שהטיפול הכושל שלה במגפה ניפץ בעבורם את אשליית "אמריקה הכול יכולה".¹⁵

יחד עם זאת, בכנס "עם עולם", שנידון לעיל, עמד מארק אייזנברג, נשיא אליאנס ועמותת קעליטה על כך שאמנם מספר היהודים מצרפת המבקשים לעלות הכפיל את עצמו לעומת שנת 2019, אולם "הבעיה היא איננה רק להגיע לישראל אלא כיצד להיקלט". שרת הקליטה, פנינה תמנו שטה, התייחסה גם היא באותו הכנס לכשלים שהתגלו בקליטת יהודי צרפת: "זו נורת אזהרה והארה שמבהירה שעלינו לעשות בדק בית פנימי... אני חושבת שאנחנו צריכים ללמוד מה גורם לצרפתים-יהודים שהגיעו לכאן לעזוב - ולתקן. זה הכישלון שלנו".

בד בבד עם אתגרי העלייה והקליטה, קיים חשש סביר שעל מדינת ישראל יהיה להגביר את מאמציה במשימה שנטלה על עצמה קרוב להיווסדה, המאבק באנטישמיות. אמנם אין בידנו מחקר ממצה על עליית האנטישמיות במהלך המגפה, אולם סיכום של שנת 2019 שפרסמה "הליגה נגד השמצה" באמצע חודש מאי 2020, הצביע על עליה של 12 אחוז בשיעור התקריות האנטישמיות, כאשר הגידול באירועי תקיפה הגיע ל-56 אחוז.¹⁶ כמו כן על פי תוצאות הסקר השנתי של הוועד היהודי האמריקני, 65% מיהודי ארה"ב חשו פחות בטוחים בשנת 2019 מאשר בשנה שקדמה לה.¹⁷ על פי עדויות והערכות עדכניות, נקודת פתיחה גרועה זו החמירה עוד יותר במהלך המשבר ונספחיו.¹⁸

Agency Telegraphic Jewish "say groups leading", 8.7.20; ר' שמידט, "המספרים מדברים: כך יראה גל העלייה מארה"ב כשיפתחו השמים", ערוץ 20, 5.6.20.

14 ע' ברוך, "אם נשארים בבית, אז כבר עדיף בבית בישראל", ערוץ שבע, 9.7.20.

15 צ' שמילוביץ, 'י ולצר וא' ליפשיץ-קליגר, "עכשיו באים?", ממון שישי, ידיעות אחרונות, 12.6.20, עמ' 6, 7, 14.

16 <https://www.adl.org/news/press-releases/antisemitic-incidents-hit-all-time-high-in-2019>

17 <https://www.ajc.org/news/survey2019>

18 "גל אנטישמי בצל מגפת הקורונה", ערוץ שבע, 12.5.20.

כך, למשל, חלה הידרדרות נוספת בעקבות ההפגנות האלימות שפרצו בארה"ב בעקבות רצח ג'ורג' פלויד ב-20.5.25¹⁹, כמו גם אירועי שנאה אלימים כנגד יהודים בקנדה ובבריטניה, מדינות אשר נמצאו בתקופה זו כבר בתהליכי יציאה מהמשבר.²⁰ תצפיות אלו מובילות למסקנה שאין סיבה לצפות שגל האנטישמיות המתגבר ישכך גם לאחר דעיכת המגפה.²¹

אריק פינגרהט, נשיא הפדרציות, הדגיש בוועידת "עם עולם", שעליית האנטישמיות בארה"ב, תוך כדי המגפה, הייתה למעשה המשך לעלייה תלולה שקדמה להתפרצות. אמנם, בתקופת הסגר בארה"ב, הפעילות הגלויה ירדה למחतरת, אולם על פי ניטור של הפעילות האנטישמית המקוונת רואים זינוק דרמטי, המשתלב בהערכות המתבססות על הניסיון ההיסטורי, אשר מצביע על מגמת עלייה בעת משברים כלכליים ולאחריהם.

החובה להציל היא יסוד בתורת ישראל, אשר מופיע במפורש בציווי: "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט, טז). אשר על כן פוסק הרמב"ם (הל' רוצח א, יד):

כל היכול להציל ולא הציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חברו טובע בים, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו, הוא בעצמו, או שישכור אחרים להצילו, ולא הציל; או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה, או טומנין לו פח, ולא גלה אוזן חברו והודיעו; או שידע בגוי או באנס, שהוא קובל על חברו, ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו, ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו - העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך".

דין זה סוכם באנציקלופדיה התלמודית:

חייב להציל את חברו בין בגופו ובין בממונו, היינו לשכור אחרים שיצילו, וכל מי שיכול לשכור אחרים להציל ולא הציל עובר על לאו זה של "לא תעמוד על דם רעך", שמשמעות הכתוב היא לא תעמוד על עצמך, אלא חזור על כל צדדים שלא יאבד דם רעך. ומחויב להוציא את כל ממונו

19 "המהומות בארה"ב: מצב הקהילות היהודיות קשה ביותר", ערוץ שבע, 1.6.20; ש' כהן, "יהודי ארה"ב במצוקה. זקוקים לנו", ערוץ שבע, 2.6.20.

20 ' פרבר, "בתוך יממה: שני פשעי שנאה קשים נגד יהודים בתפוצות", בחדרי חרדים, 30.6.20.
21 כך על פי ציטוט מדברי מזכ"ל האו"ם: "הקורונה שיחררה צונאמי של אנטישמיות", ערוץ שבע, 9.5.20.

בשביל להציל את חברו...²² העשה של "והשבותו לו" כתבו אחרונים שאינו על הצלה על ידי אחרים בהוצאת ממונם על זה, שכשם שמצות השבת אבדת ממון היא בטורח בלבד בלא הוצאת ממון, כך מצות השבת אבדת הגוף והצלתו אינה אלא בטורח בלבד, אלא שמשום הלאו של "לא תעמוד על דם רעך" חייבים להוציא ממון על הצלת גופו. ויש מצדדים לומר שכיון שהתורה גילתה שחייב גם לשכור אחרים, שוב חוזר גם העשה של "והשבותו לו" אף על חיוב זה.

הניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא בהצלתו, שאין אדם מחויב להציל חברו בממונו כשיש לניצול ממון, אבל אם אין לו במה לפרעו, לא ימנע בשביל כך, ואם נמנע עובר על "לא תעמוד על דם רעך"; שאף על פי שאסור להציל עצמו בממון חברו, היינו דווקא שלא מדעת הבעלים, אבל הבעלים עצמם חייבים להציל חבריהם.²³

דברים אלו ברורים ואין צורך להאריך בהם, אולם השאלה היא אם החובה גדלה או משתנה כאשר מדובר ברבים, בציבור ובקהילה, ומה הן המסקנות כאשר הדרישה לעזרה מופנית כלפי המדינה.²⁴

נראה כי ניתן ללמוד על המחויבות להצלת רבים על פי הדיון ב"עזרת ישראל מיד צר".

פרק יא בספר שמואל א מספר על המהלך המלכותי הראשון של שאול, שיצא לפעולה נמרצת להצלת אנשי יבש גלעד מנחש העמוני. יתר על כן, מפשט הפסוקים מתברר כי פעולה זו היא אשר הביאה לתמיכה המלאה בקרב העם במלכותו של שאול.

הרמב"ם (הל' מלכים ה, א) פסק שעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם היא מלחמת מצווה:

22 לדעות אחרות: הערך "פקוח נפש", אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ח"ו, הע' 203-204; שו"ת ציץ אליעזר חי"ח סי' מ.

23 הערך "הצלת נפשות", כרך י, טורים שמג-שמד. ראה מקורות ההלכות שם בהערות 22-34. 24 לגבי היחס בין הסכנה לבין ההוצאות הנדרשות כשעוסקים בממון הציבור, ראה מאמרו של הר"נ גוטל, "דמים בדמים נגעו", בספר זה.

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם.

פסק זה של הרמב"ם, שעזרת ישראל מיד צר הבא עליהם מוגדרת כמלחמת מצווה, לכאורה תמוה, כי פוסק כיחיד מול רבים. כפי המובא בסוטה מד ע"ב, נחלקו בכך חכמים ור' יהודה. רש"י על אתר מבאר: "ר' יהודה ורבנן במצוה ורשות, דלמר פטור מן המצוה ולמר חייב, במלחמה שהיא למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתו עליהו".

לכאורה פוסק הרמב"ם כר' יהודה. וכן הבין הכנסת הגדולה, או"ח, בחידושו על הרמב"ם.

אולם בפירוש המשנה²⁵ (סוטה ח, ז) כתב הרמב"ם:

אין מחלוקת ביניהם שמלחמת שבעה עממין ומלחמת עמלק חובה. ואין מחלוקת ביניהם שמלחמת שאר הארצות של שאר האומות רשות. לא נחלקו אלא במלחמת אומות הנלחמים בהם²⁶ כדי להחלישם שלא ילחמו בישראל ולא יתנפלו על ארצם, תנא קמא קורא את זה רשות. ור' יהודה קורא למלחמה זו מצוה. ולדעת ר' יהודה מי שהיה עוסק במלחמה זו או בצרכיה פטור מן המצות לפי שכלל הוא אצלינו כמו שידעת העוסק במצוה פטור מן המצוה. ולדעת תנא קמא אינו עוסק במצוה. ואין הלכה כר' יהודה.

פרי האדמה (מלכים ה, א) ושיירי קרבן (סוטה ח, י) קיבלו את החילוק הזה בין כשבאים כרגע - שאז המלחמה מוגדרת מצווה, ובין כשעדיין אינם באים - מלחמת רשות. לפי דבריהם, כוונת הגמרא: "למעוטי עכו"ם דלא ליתי עלייהו" היא למלחמת מנע והתקפה טרם התקפת האויב, אולם בתוך המתקפה לכו"ע זו מלחמת מצווה, ק"ו מיחיד שיש מצווה להצילו.

הרב אהרון סולובייצ'ק²⁷ והרב שאול ישראל²⁸ חידשו שדין מלחמת מצווה בעזרת ישראל מיד צר נלמד מהציווי לצאת למלחמה במדיין כמצווה ציבורית,

25 בתרגום ר"י קאפח, הוצאת מוסד הרב קוק, תשכ"ה.

26 הערת ר"י קאפח, שם: "אלמקאתלין להם", שהם עמנו במצב מלחמה, אויבים, אבל אינם נלחמים בפועל... ובנדפס, 'ההורגים אותם', ואינו נכון, כי אין לך מלחמת חובה גדולה מזו".

27 "על מלחמת מצוה באר"י בזמן הזה", שנה בשנה תשל"ד, עמ' 136-146.

28 עמוד הימיני טז, ל.

וכפי שדרשו חז"ל במדרש תנחומא, פרשת פינחס, אות ג: "וידבר ה' וגו' צרור את המדינים וגו' למה כי צוררים הם לכם, מכאן ארז"ל אם בא להרגך השכם להרגו". ובמאירי, סנהדרין עב ע"א הוסיף: "ולשון צוררים ר"ל מתמידים להצר לכם ומעתה הצרו להם אחר שדעתם להצר לכם".²⁹ יתר על כן, הרב ישראל³⁰ חולק על הר"ש גורן שטען שלשיטת החינוך (מצווה תקכז) והרמב"ן (השגות לשהמ"צ לרמב"ם, עשין ה) אין עזרת ישראל מיד צר נחשבת למלחמת מצווה.³¹

יישום המצווה של עזרת ישראל מיד צר באשר ליהודי התפוצות, מעורר את השאלה, אם במלחמת המצווה של עזרת ישראל מיד צר כלולים גם ישראלים שאינם אזרחים של מלכות ישראל.

לשם כך, יש לעיין בפסיקת הרמב"ם בהל' שבת ב, כג:

גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא.

מה היחס בין החיוב "על כל ישראל" להציל מיד הגויים, לבין מלחמת מצווה של "עזרת ישראל מיד צר"? האם יש הבדל ביניהם למעשה?

נראה שגם בלא שתינתן תשובה מוחלטת לדבר, כיוון שמתוארת כאן למעשה מלחמה, הרי שמבחינת גדרי כניסה לסכנה לצורך הצלת הזולת, אין עוסקים

29 בעניין מלחמת מדיין, ייחודיותה והנלמד ממנה לדורות, ראה הר"ש גוטל, לכתך אחרי במדבר, עמ' 250-260.

30 "מצור בירות לאור ההלכה", תחומין ד (תשמ"ג), עמ' 25-36, במיוחד עמ' 31.
31 ראה עוד: ר"ש גורן, תורת המועדים, עמ' 181-182; תורת השבת והמועד, עמ' 338-346; משיב מלחמה ח"א עמ' פט. רש"י זיין, לאור ההלכה, פ"א ועמ' סה. רי"א הרצוג, תחוקה לישראל ע"פ התורה, ח"א, עמ' 129-133; ר"א בינה, "משפט המלחמה", בצומת התורה והמדינה, ח"ג, עמ' 223-224; ר"א טכורש, "מלחמת רשות או מצוה", בצומת התורה והמדינה, ח"ג, עמ' 243-252; ר"י זולדן, מלכות יהודה וישראל, עמ' 298; י' קופמן, הצבא כהלכה, פ"א; מ' פרומר, נצח יהודה, עמ' 17-22.

כאן באופן הרגיל של גדרי פיקוח נפש וסיכון עצמי, אלא בגדרי מלחמה שהם רחבים בהרבה כמבואר בפוסקים, וכפי שכתב בקצרה הרש"ז אוירבך בדבריו שיובאו להלן.

דין זה בהלכות שבת איננו עוסק דווקא בארץ ישראל ולא בהכרח במלכות ישראל, כמבואר בגמרא (עירובין מה ע"א), אלא בכל התקפה על קהילה יהודית בעולם. השיקול היחיד הוא "שיכולין לבוא", דהיינו היכולת מולידה את המחויבות. כמו כן אין הכוונה דווקא כאשר היהודים בטוחים בניצחונם ובכך שלא יהיו אבדות, אלא ככל ניהול קרב באופן סביר. כאשר יש אפשרות ריאלית של הצלה, מצווים לצאת ולהילחם ולעזור למרות הסכנה.

אשר על כן, מהלכה זאת בהלכות שבת, עולה חובה "על כל ישראל שיכולין" לצאת לעזרת אחיהם, בכל מקום שבעולם, ואפשר להגדיר מלחמה זו "כעין מלחמת מצוה" לעניין גדרי חובת ההצלה וגדרי הסיכון לצורך ההצלה.

היכולת להרחיב את עקרון "עזרת ישראל מיד צר" או "מצוה על כל ישראל שיכולין לבוא ולהצילם" לנידון דידן, נשען על דברי רש"ז אוירבך שיישם את המחויבות של מלחמת מצוה גם על זירות אחרות של הצלה, ובכלל זה מגפה:

... אבל מ"מ כשצבור נרדפים מדובים ואריות אשר צריכים להלחם אתם ולגרשם, אפשר דלבד ממאי דחשיב הצלת נפשות ומצוה על כל אדם לחלל שבת וכדומה בכדי להציל, אפשר דחשיב נמי כמלחמת מצוה, ואף שאין לנו מלך ובי"ד מ"מ יכולין טובי העיר לכוף ולסכן בכך חיי אנשים כמו במלחמה [אפילו בכהאי גוונא שהיחיד לא היה חייב משום הצלת נפשות]. ואם כנים אנו בזה אפשר דגם מלחמה נגד מחלות האורבות לחיי האדם הוי נמי כעין מלחמת מצוה.³²

על פי הרש"ז אוירבך, יש בסיס לכלול בדיון אחד מלחמה באויבים, מלחמה בדובים ומלחמה במחלות. כך שמלחמה במחלות הינה "כעין מלחמת מצוה". לפיכך אף כשעוסקים ברמת הקהילה העירונית, "יכולין טובי העיר לכוף ולסכן בכך חיי אנשים כמו במלחמה".

האם כשם שראינו שאין הבדל מהותי לעניין חובת הסתכנות במלחמה באויבים, בין אויב מקומי לבין אויב המאיים על יהודים במקום אחר בעולם, כך הדין גם

32 מנחת שלמה ח"ב, פב, יב.

בנוגע למלחמה במחלות?³³

הר"ש ישראל³⁴ דייק בלשון הרמב"ם בהלכות שבת: "גויים שצרו על עיירות ישראל", שכאשר המצור הינו על עיר של גויים אף אם יש בה קהילה יהודית גדולה מאוד, ההלכה שונה. לדבריו, במקרה זה יחול דינה של ההלכה הבאה ברמב"ם (כד): "וכן ספינה המטרפת בים או עיר שהקיפה נהר³⁵ מצוה לצאת בשבת להצילן בכל דבר שיכול להציל. ואפילו יחיד הנרדף מפני הגוים... מצוה להצילו... ואפילו לתקן כלי זיין להצילו מותר...".

כך פסק הר"ש ישראל:

החיוב לצאת להציל הוא... מגדר מצות הצלה של אדם מישראל, מדין השבת גופו ומדין "לא תעמוד על דם רעך". אבל בזה קיימים גם גדרי חיוב שמירת הנפש של הבאים להציל. וכמו בספינה מטורפת בים, או יחיד שנרדף... (אפילו מעכו"ם, אך כיון שזה יחיד אין לתלות הרדיפה בהיותו אדם מישראל) שבזה לא כתב הרמב"ם אלא שמצוה להצילם. אבל להסתכן אין באמת חיוב.

מהיכן נובע ההבדל בין עיר ישראלית הנתונה במצור, לבין קהילה גדולה אף יותר, הנתונה במצור יחד עם הגויים?

מסביר הרב ישראל:

שגדר מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר הוא מדין "קידוש השם", שבזה שכל איש ישראל שיכול לעשות זאת יוצאים חוצץ כולם כאיש אחד נגד הרוצחים שמגמתם לפגוע באנשים מישראל, שם שמים מתקדש.

33 וראה שימוש שעשה החזון איש בעיקרון דומה, כשהתיר מלאכות דאורייתא בשבת כדי למנוע התפשטות מגפה, מכיוון ש"חולי מהלכת הווה ליה כאויבים שצרו על עיר ספר" (חזו"א, אהלות סי' כב אות לב; אבלות סי' רח אות ז). נידון החזון איש הוא הגדרת הסכנה כ"חולה לפנינו" שמחללים עליו שבת.

34 חוות בנימין, ח"א, סי' יז, אות ח.

35 גרסת הדפוסים שהייתה לפני הרב ישראלי היא: "עיר שהקיפה כרקום או נהר", אם כן לפנינו שוב הלכה העוסקת במצור כמו ההלכה הקודמת, לפיכך הסיק שההבדל הוא בין עיר של ישראל לבין עיר של גויים שיש בה ישראל. אמנם גם לגרסת כתבי היד שהובאה בפנים, עומד דיוקן של הרב ישראלי מההלכה הקודמת, שעוסקת רק ב"עיירות ישראל". גם ר"א אבידן (תורה שבעל פה, טז, עמ' קכט-קלד) עמד על ההבדל בין ההלכות, אלא שלא הוסיף להסביר כדברי הרב ישראלי להלן, עיי"ש, ויש לדון בדבריו.

ומטעם זה יש בזה דין של מלחמת מצוה לכל פרטיה... ובנידון צר הבא על ישראל באשר הם ישראל, כגון הא ד"צרו על עיירות ישראל" וכגון נידון שלנו [מבצע יהונתן] שהפרידו במכוון בין יהודים לבין בני אומות אחרות, והקפידו להשאיר רק יהודים ובעלי נתינות של מדינת ישראל בדוקא, הרי אם יצליח זממם אין לך "חילול השם" גדול מזה. ע"כ במלחמה עמהם הרי זה מגדר של "קידוש השם". וכן במלחמת מדין, שמשם למדים, כאמור, היסוד של מלחמת מצוה בעזרת ישראל מיד צר, הקב"ה אמר למשה "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים". ואילו מרע"ה אמר "לתת נקמת ה' במדין". וברש"י שם: שהעומד נגד ישראל כאילו עומד נגד הקב"ה. הרי שמלחמה על כבוד ישראל יש בה משום קידוש שם שמים...

ומכיוון שזה מגדר של "קידוש השם" אין קיימות בזה השאלות על פקו"נ, שכל עיקרו של קידוש השם מחייב מסירות נפש ולא שייך בזה המצוה של "וחי בהם".

אם כן, כאשר המצור הוא על עיר של גויים, אף אם יש בה קהילה יהודית, ואין המגמה לפגוע בישראל דווקא, או כאשר ספינה מטורפת בים, שוב אין בדבר משום חילול השם. לפיכך, גדרי הסתכנות לשם הצלה הם גדרים רגילים של הצלה מפיקוח נפש, משום "לא תעמוד על דם רעך", אשר עליהם נוכחים הסייגים של "וחי בהם", במובן של "חייך קודמים לחיי חברך".

המסקנה על פי פסק הר"ש ש"ש ישראלי באשר למגפה, שאין כאן דיון על הציר שבין חילול השם לקידוש השם אלא על ערך החיים כשלעצמו. לפיכך גדרי הכניסה לסכנה במקרה זה אינם כגדרי מלחמה.

עולה מדברי הרב ישראלי, שבעלי חיים ומחלות הקמים על יהודים אינם מתירים כניסה לסכנה. האם הדברים אמורים רק כאשר מדובר על כניסה לסכנה להצלת ערים או מדינות אחרות, או גם כאשר מדובר באותה עיר או מדינה עצמם?

ר"א וייס אחר שהביא את דברי רש"ז אורבך חלק עליו מפורשות: "וכל הדמיון למלחמת מצוה לענ"ד יש לדחותה, דאין דין מלחמת מצוה אלא במלחמה נגד צבאות אויב הקמים עלינו, אבל כל שמדובר בחיות רעות ומחלות אין לנו אלא דיני פיקו"נ בלבד".³⁶

36 מנחת אשר - קורונה, מהדורה תניינא, אייר תש"פ, סי' ה אות ג, עמ' כה.

לדבריו, גם כאשר מדובר באותו ציבור עצמו, אין היתר הסתכנות או חובת הסתכנות שונים אלא במלחמה באויבים, ולא בחיות רעות ומחלות.

מה ניתן אם כן ללמוד מדברי רש"ז אורבך ור"ש ישראלי?

נראה שדבריו של רש"ז אורבך, על כך שרשאים טובי הקהל לכפות להסתכן, נאמרו רק באותה עיר או מדינה, כאשר הציבור בסכנת חיים, בין אם מדובר באויב בין אם מדובר בחיות רעות ומחלות.

ביסודו של כל ציבור המכונס, עומד הצורך לשמירה על החיים. גם הקמת המלוכה מיוסדת על צורך זה, וכפי שכתב הרמב"ם (הל' מלכים ד, י): "שאינ ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר: 'ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'". מבחינת שמירת החיים מסתבר שאין הבדל בין אויבים לחיות רעות ולמחלות. לפיכך, צורך זה מתיר, ואף מחייב, סיכון של אחד למען חברו. כל האמור הוא במסגרת של אותו ציבור.

כיוון שרש"ז לא ציין במפורש את ההלכה בהלכות שבת, המחייבת את כל ישראל בכל מקום לבוא לעזרת עיירות ישראל שבמצור, יתכן בהחלט שדבריו, המדמים חיות רעות ומחלות לאויבים, אינם תקפים לגבי מצב זה. אין בדבריו ראייה שכל הצלה של ציבור על ידי ציבור אחר, היא כעין מלחמת מצווה. ואמנם, כשם שבית הדין כופה את הקהל לקיים מצוות, כך גם הציבור, או נבחריו, כופה את הקהל לקיים מצוות, כמו שמצינו בכפייה על צדקה, גם לצורך חלוקת תמחוי לעניים שאינם בני העיר. לכאורה, ניתן היה לנמק כפייה להסתכן בעבור ציבור אחר, בכך שזוהי כפייה לקיים מצוות "לא תעמוד על דם רעך". ברם, כפי שעולה מדברי הפוסקים, וכפי שלמעשה העיר הרב אורבך עצמו, מצות "לא תעמוד על דם רעך" איננה מחייבת את היחיד להסתכן, ולפיכך אין לנמק כפייה להסתכן במלחמה, בהסבר שלפיו מדובר בכפייה על מצוה זו.

לעומת זאת, הרב ישראלי התייחס רק להסתכנות בעבור יהודים אחרים כשהמסתכן אינו בכלל הציבור הנתון בסכנה. ובאופן זה העמיד את ההיתר והחובה על פי גדר חילול השם וקידוש השם. אבל כאשר מדובר בציבור עצמו המותקף על ידי חיות רעות, יתכן שיסכים שאפשר לכוף להסתכן ולהילחם בהם, ולא יוכל אדם לומר אני יכול להתחבא ולצאת מכלל הסכנה.

הרב ישראלי עצמו העלה את האפשרות של חילוק עקרוני מעין זה (שם אות ו), וכתב: "וי"ל עוד שבכהאי גוונא גם הלוחמים עצמם ממילא נתונים בסכנה

מהצר הזה, הצורך אותם. ולא כן בזמן שרק חלק נתון בסכנה מיידית... והבאים להציל אינם נתונים בסכנה, ומכניסים עצמם בסכנה מוחשית ע"מ להציל".³⁷ במקום אחר הסביר הרב ישראלי את סיכון היחידים למען שלום הציבור במלחמה כך:

וע"כ הותר לסכן יחידים במלחמה בשביל שלום הציבור כולו כי כנ"ל הדבר יכול להביא להצלת הרבה נפשות יותר ממה שעלולים ליהרג בחרב השונא. ואעפ"י שאם אמרו תנו לנו נפש מישראל ואם לא נהרוג כולכם, הר"ז אסור ואין מבחינים בין הצלת רבים ליחידים, אין זה אלא כשמיחידים את האחד, וצריך למסור אותו בידיים, אבל כשאין מוסרים בידיים ואין האחד ידוע מראש והרי הדבר נתון להשגחה, בזה יש להעדיף באמת את שלום הרבים על היחיד, כן נראה לכאורה הגדרת הדברים.³⁸

נראה שכוונתו ליסוד שהוזכר לעיל, שביסודה של כל חברה משותפת קיימת הסכמה לגיטימית של בחינת שלום הציבור כולו כמכלול, גם כשהמחיר הוא חיי היחידים. על בסיס סברה זו, יתכן שהרב ישראלי יסכים לדברי הרב אורבך, שאין זה משנה אם שלום הציבור נמצא בסכנה בגלל אויבים או בגלל חיות רעות או מחלות.

יתכן אם כן שאין מחלוקת למעשה בין הרב ישראלי לרב אורבך, ושניהם יסכימו שהציבור עצמו מסתכן בעבור כל צרה משותפת, אבל הסתכנות בעבור ציבור אחר, הינה רק כאשר אויב קם על ישראל.

הרב וייס לעומת זאת חלק במפורש על דברי הרב אורבך, ואסר להסתכן לצורך מלחמה בחיות רעות ובמחלות, גם במסגרת הציבור הנתון בצרה כשלעצמו.

ג. הכרת הטוב

תפיסת הכרת הטוב היא המערכת הרחבה ביותר שנידונה כאן. הכרת הטוב מקיפה אפילו דומם, כפי שנלמד מציווי השם למשה רבנו, שלא הוא יכה את היאור אלא אהרן, ואף כלפי מי שנתהפך לשונא, על פי "לא תתעב מצרי כי

37 אמנם בהמשך הסביר הרב ישראלי, שגם באופן זה מצוה להילחם בעקבות עקרונות חילול השם וקידוש השם, כנ"ל. אבל דבריו בתחילה שכאשר המסתכנים עצמם בכלל הסכנה הדין שונה, לא נסתר.

38 עמוד הימיני, סוף סי' יז.

גר היית בארצו". יתרה מזאת, על הכרת הטוב להיות מופנית אף למי שעשו רע, אם מתוך מעשיהם התגלגלה טובה. באשר לאומות, מתברר כי החסד שעשו עם ישראל נזקף לזכותם גם לאחר דורות רבים. כך בא עיקרון זה לידי ביטוי באזהרת שאול את בני הקיני, לפני מלחמתו בעמלק. יתר על כן, זכות החסד עומדת לאומה אף אם מדובר באוהב שהפך לאויב. זאת, שוב על פי הנהגת משה רבנו, שאף שהצטווה (במדבר לא, ב): "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים", ומשמע לכאורה שצווי עיצמו צריך לעמוד בראש הנוקמים, הבין משה רבנו שלא יתכן שזהו אכן ציווי השם, שכן מצא מחסה במדין, ולפיכך אל לו לנהל את המלחמה במדין.³⁹

הדרישה להכרת הטוב, מצד מדינת ישראל כלפי יהדות התפוצות, מבוססת על לא פחות מהכרת המציאות כפשוטה: מדינת ישראל לא הייתה קמה ללא עזרתה של יהדות התפוצות.

חלק הארי של תמיכה זו נזקפת לזכותם של הארגונים האמריקניים, שפעולותיהם הראשונות החלו כבר במלחמת העולם הראשונה.⁴⁰ דו"ח על המצב החמור באימפריה העות'מנית, שהגיע אליהם מהממשל האמריקני, הביא את יהודי ארה"ב לארגן סיוע ליישוב היהודי בארץ ישראל, אשר סופק על גבי אוניות המלחמה האמריקניות. בנוסף לכך הוענק מקלט לדוד בן גוריון וליצחק בן צבי, שגורשו על ידי התורכים. הקמת הג'וינט, ארגון הדסה, הסניף האמריקני של קק"ל וארגון ציוני אמריקה בתום המלחמה הבהירה, כי פעולות אלו אינן חד-פעמיות אלא תחילתה של מסורת ארוכה ומכובדת.

מלחמת העולם השנייה הייתה שלב חדש במרקם היחסים שהתפתח בין יהודי ארה"ב לבין התנועה הציונית. מאז ועידת בילטמור, שהתכנסה בניו יורק בשנת 1942, שבה הכריז בן גוריון שמטרתה של הציונות היא הקמת מדינה עברית, עלתה חשיבותה של אמריקה עד אשר ירשה את בריטניה כמרכז ההתרחשות הציונית. בתקופה זו פעלו יהודי ארה"ב לפתיחת שערי הארץ בפני עולים.

39 הר"ן גוטל, "הכרת הטוב", נדיבי עמים, עמ' 130-139; ראה גם: הר"א נבנצל, שיחות לספר שמות, עמ' יג-ל, במיוחד עמ' כ.

40 התיאור להלן מסתמך על: ס' לסנסקי, "גורל, עמיות ובריתות: העבר, ההווה והעתיד של היחסים בין יהדות ארצות-הברית לבין ישראל", יהודי ארצות הברית והביטחון הלאומי של ישראל, תל אביב, 2018, עמ' 65-102; א' סטוק, "ישראל והגולה", העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח, ירושלים, 1997, עמ' 113-122; א' גל, "היחסים בין ישראל ליהדות ארצות הברית והפרספקטיבה הישראלית", עיונים בתקומת ישראל 8 (תשנ"ח), עמ' 8.

פעולות אלו באו לידי ביטוי בהשפעתם על המלצת הוועדה האנגלו-אמריקנית ב-1946 להתיר עליית מאה אלף יהודים ממחנות העקורים, וכאשר שלטונות המנדט לא אבו לקבל את ההמלצה הזו, גם בעזרה למאמצי ההעפלה הבלתי לגלית. הדוגמה המובהקת למאמצים של יהודי ארה"ב להשפיע על הממשל הייתה הפגישה שערך הנשיא הארי טרומן עם חיים וייצמן, בתיווכו של ידידו אדי ג'ייקובסון, אשר הייתה בה תרומה חשובה להחלטתו של הנשיא, שארה"ב תהיה הראשונה להכיר במדינה הצעירה.

במהלך מלחמת העצמאות נחלצו רבים מיהודי ארה"ב לעזרת ישראל, בגיוס לצה"ל במסגרת גח"ל (גיוס חוץ לארץ) ומח"ל (מתנדבי חוץ לארץ), כמו גם בהברחת נשק. זאת, אף שבכך עברו על חוקי מדינתם וחלקם אף הועמדו לדין פלילי. ניסיונם הצבאי של מתנדבי חוץ לארץ במלחמת העולם השנייה היווה תרומה משמעותית להקמת חילות האוויר והים של ישראל.

עם הקמתה של מדינת ישראל, היו התרומות שגויסו בתפוצות למרכיב המרכזי במטבע חוץ בסך משאביה המוגבלים של המדינה הצעירה. מלבד ארה"ב, נערכו מסעות מרשימים לגיוס תרומות בקנדה, בדרום אפריקה, באוסטרליה, בברזיל, בארגנטינה, בבריטניה ובצרפת. הארגונים המופקדים על גיוס התרומות היו קרן היסוד, המגבית היהודית המאוחדת, הבונדס והג'וינט. בראש כל אלה חשוב לציין את מסע התרומות של גולדה מאיר, בתחילת שנת 1948, שהניב כ-50 מיליון דולר (מעל לחצי מיליארד דולר, בערכי 2020). על פי עדותה של גולדה, ללא סיוע זה קשה להאמין שמדינת ישראל הייתה עומדת בפרץ פלישת מדינות ערב, ביום שלאחר הכרזת המדינה. להלן ציטוט מהדברים שאמרה בהופעתה הראשונה בשיקגו, מייד לאחר נחיתתה בארה"ב, ב-21.1.48:

...אני רוצה שתאמינו לי כשאני אומרת שבאתי בשליחות המיוחדת הזאת לארצות הברית היום לא כדי להציל 700,000 יהודים. העם היהודי איבד בשנים האחרונות ששה מיליוני יהודים, ותהיה זו העזה מצדנו להטריד יהודים ברחבי העולם כולו מפני שעוד כמה מאות אלפי יהודים נמצאים בסכנה.

לא זה העניין. העניין הוא שאם 700,000 היהודים האלה בארץ ישראל יוכלו להישאר בחיים הרי העם היהודי כמו שהוא נשאר בחיים והעצמאות היהודית מובטחת. אם ייטבחו 700,000 אלה, הרי לדורי דורות הקיץ הקץ על החלום של עם יהודי ומולדת יהודית...

אני רוצה לסיים בשינוי גרסה על אחד הנאומים הגדולים ביותר שנשמעו במלחמת העולם השנייה - דבריו של צ'רצ'יל. אינני מגזימה כשאני אומרת שהיישוב בארץ ישראל יילחם בנגב ויילחם בגליל ויילחם בפרוורי ירושלים ממש עד הסוף.⁴¹

במהלך שנות החמישים הוקמו הארגונים הראשיים של התמיכה במדינת ישראל: ועידת הנשיאים של ארגוני הגג היהודיים באמריקה, איפא"ק, הוועד היהודי אמריקני והקונגרס היהודי האמריקני. בשנת 1951 הגיע בן גוריון לניו יורק על מנת להשיק את מפעל הבונדס למכירת אגרות חוב ממשלתיות, אשר מאותה העת היה לגב הכלכלי של מדינת ישראל.

ניצחון ישראל במלחמת ששת הימים הביא להתרוממות רוח ולגאווה בקרב יהודי ארה"ב, ושיעורי התמיכה במדינת ישראל עלו בשיעור ניכר. אולם השינוי בדגש הפעולה של יהודי ארה"ב התרחש לאחר מלחמת יום הכיפורים.⁴² בתהליך הדרגתי עבר מרכז הכובד של פעילות הארגונים היהודיים בארה"ב מסיוע ישיר להשפעה בקונגרס לטובת מדינת ישראל. כך הביאו הארגונים היהודיים להבטחת סיוע צבאי לישראל בתום המלחמה. מאז ואילך היה הסיוע האמריקני בגידול מתמיד, אשר שיאיו נרשמו בעת חתימת חוזה השלום עם מצרים ובמתן הפיצוי האמריקני על ביטול פרויקט הלבאי ב-1985. בשנת 2016 נקבע סיוע קבוע לישראל בסך 38 מיליארד דולר לעשר שנים.

השאלה היא מה אכן יש לאל ידה של מדינת ישראל לעשות כדי להשיב ולו במעט על פי הכלל של "הכרת הטוב". נראה, כי בראש ובראשונה יש להקשיב בתשומת לב לקולות העולים מתוך הקהילות.

מתברר כי הקושי המרכזי שבו נתקלו רבני התפוצות ומנהיגי הקהילות במהלך משבר הקורונה היה התרסקות חיי הקהילה: סגירת בתי הכנסת, בתי המדרש ובתי הספר.

סגירת מוסדות הקהילה איננה מתמצית רק בעצירת הפעילות היהודית לטווח הקצר; יש בה חשש מפגיעה לאורך זמן. המוסדות הקהילתיים שבתפוצות,

41 ג' מאיר, חיי, תל אביב, 1975, עמ' 156-157. הכוונה לנאום הידוע בכינויו "נלחם בחופים", אשר נשא צ'רצ'יל בפרלמנט הבריטי, לאחר פינוי הכוחות הבריטיים מחופי צרפת, במבצע דנקירק.

42 על השפעת המלחמה על חיזוק הקשר בין ישראל לתפוצות יעיד הספר: הזדהות האומה עם המדינה, המחזיק 367 עמודים עם מעל לחמישים כותבי מאמרים, שנועדו כל כולם להוכיח את כותרתו.

הנשענים על תזרים חודשי עלולים לקרוס ללא יכולת להתאושש. כך לדבריו של ד"ר יואל מרגי, נשיא הקונסיסטוריה המרכזית של יהודי צרפת, בכנס דהאן: "המודל של הקונסיסטואר הוא שכל ההוצאות באות מתרומות של הקהילה. בית כנסת סגור ואין תרומות, אנחנו צריכים לעצור את כל העבודה של הקונסיסטואר. רק בפריז יש לנו שש מאות עובדים. זה אתגר גדול לקהילה לשמור על החיים היהודיים".

המסקנה העיקרית הנשמעת מפיהם של רבים מן הרבנים ומנהיגי הקהילות היא שיש לשקוד על שיפור וייעול דרכי התקשורת והעברת המידע. על החשיבות בתקשורת שבין ישראל לבין הקהילות סיפר בכנס דהאן הרב עזרא דיין מסאן פאולו, כי למרות שבברזיל התגובה למגפה הייתה איטית, הרי בקהילה היהודית הגיבו מהר מאוד. הסיבה לכך הייתה שהם נהגו על פי ההוראות שהתפרסמו בישראל. בעניין זה הוסיף ד"ר מרגי, כי על המידע לעבור באותו אופן שישראל מזהירה את הקהילות בעולם מפני פיגועים.

גם שירה רודרמן, מנכ"ל קרן רודרמן, אשר דיברה בכנס "עם עולם", מצביעה על כך שבראש ובראשונה העזרה שעל מדינת ישראל להושיט לקהילות ישראל בעולם נמצאת בתחום העברת המידע ודרכי הפעולה:

מה שניתן לעשות הוא לחלוק מידע ונתונים, דרכי פעולה, כיוון שמדינת ישראל כל כך מנוסה במצבי חירום, אלו הן פעולות שלא עולות כסף ואותן אנחנו צריכים לחלוק באופן שוטף, לא רק על בסיס משבר. משבר הוא הזדמנות, הוא לא הסיבה והפתרון. ייתכן שגם מבחינה כלכלית נמצא את המסגרות המתאימות, לא כהתערבות וכפייה אלא כמעורבות ושותפות. הפילנתרופיה היהודית הוכיחה מעל למאה שנה בעת שעמדה לצדה של מדינת ישראל עוד לפני הקמתה. אני לא יודעת אם התהפכו היוצרות אבל נוצר מצב חדש ושונה, גם מבחינה כלכלית ישראל היא מדינה חזקה היא יכולה לשאת בחלק מהאחריות.

מארק אייזנברג, נשיא אליאנס ועמותת קעליטה דורש שייעשו מאמצים להבנה טובה יותר של קהילת צרפת. כמו כן הוא מבקש שתהיה התייחסות לכך שהסיוע המידי שהם נזקקים לו הוא בתחום החינוך ועידוד העלייה. כך, לפי דבריו בכנס "עם עולם":

בישראל, הפוליטיקאים כלל אינם מבין את הנעשה בצרפת... ראשית עליהם להבין ולקבל מידע מהימן, להשקיע זמן בקהילה היהודית השלישית בגודלה בעולם... יש סיבות טובות וסיבות רעות לעשות עליה. הסיבות הרעות נובעות מהאנטישמיות הנפוצה לצערי בכל צרפת... הסיבה הטובה היא סיבה אידיאולוגית. משמעותה כי הבנתי שאנו אומה אחת, כי אני חבר באומה היהודית ואני רוצה להיות במדינה של האומה היהודית... אנו זקוקים לסיוע בחינוך ילדינו וילדותינו ואין ברשותנו את כל המשאבים בצרפת. לדעתי אנו זקוקים לאנשים שיבואו מישראל ויסבירו כמה יפה היא ישראל, התורה, המצוות, יהדות באופן כללי. ומצד שני כאשר אנשים קיבלו את ההחלטה הקשה לעשות עליה, אנו זקוקים לעזרה.

ג. ערבות הדדית

ההיבט המעשי של הערבות ההדדית, אבן הראשה של החברה היהודית, התפתח באופן היסטורי ורעיוני על גבי חובת "פדיון שבויים". אופי הסיוע שהעניקה קהילה לרעותה, כמו גם ליחידים, קבע את העיקרון המנחה את אופן היישום של הערבות ההדדית: לכל יהודי בכל זמן ובכל מקום.

במהלך ימי הביניים תרם המימוש של עיקרון זה לכינון של דרכי פעולה שבהן דבקו רוב הקהילות. כך, למשל, פעלה בין המאה ה-9 למאה ה-12 קרן הצלה של קהילת אלכסנדריה, לעזרת יהודים שנפלו בשבי בעת מסעותיהם; במאות ה-16-17 הקימה "מועצת ליטא" קרנות הצלה לטובת היהודים שנפגעו מפלישות הקוזקים; ולעזרתם של היהודים שעליהם הושתו גזירות ת"ח ות"ט נזעקו אחיהם מקהילת קושטא. לאורך כל תקופת ימי הביניים השקיעו קהילות באירופה מאמצים לפדות יהודים שנכלאו בשל עלילות דם, ובשלהי תקופה זו התגייסו קהילות מכל העולם למען שחרורם של יהודים, שנעצרו, כדבר שבשגרה, על ידי הפריצים הפולנים.

התקופה המודרנית העמידה אתגרים חדשים בפני מסורת הסולידריות היהודית. החובה לתחזק את הקשרים שאגדו את העם היהודי נתקלה בצורך להתמודד עם דרישות נאמנות חדשות, שיצרה מערכת מדינות הלאום, ולגשר על פני מרחקים גיאוגרפיים עצומים ופערי שפה ותרבות.

טרואן⁴³ מצביע על התקופה מעלילת דמשק ועד מלחמת העולם הראשונה (1840-1914), כתקופה שבה התרחבה תפיסת הערבות ההדדית, שעד כה נשענה באופן בלעדי על הקהילה, לתפיסת ערבות לאומית המאורגנת באופן רשמי או רשמי למחצה.

בין הארגונים להצלה שקמו באותה תקופה, ניתן למנות את כל ישראל חברים (פאריס, 1860), האגודה האנגלית-יהודית (לונדון, 1870), ועדת החוץ המשותפת של ועד שליחי הקהילות (לונדון, 1878), היא"ס Immigration Aid Society Hebrew (HIAS, ניו יורק, 1884), חברת עזרה (ברלין, 1901) והג'וינט (ניו יורק, 1914). כל ישראל חברים (כי"ח), מתוקף כך שהיה הארגון הראשון שהוקם, קבע את היקף הפעולה הדיפלומטית הבינלאומית לכלל הארגונים שבאו אחריו מצפון מזרח אירופה ועד מרחבי האימפריה העות'מאנית.

טווח הפעולה של הארגונים היהודיים היה נרחב ביותר וכלל הקמת בתי חולים, בתי ספר ומוסדות להכשרה מקצועית, פעילות להגנה על זכויות האזרח של יהודים ועזרה בהגירה ממזרח אירופה. בזירה הדיפלומטית פעלו המנהיגים של ארגוני הסיוע היהודיים לנצל את השפעתם בקרב הממשלות המערביות, על מנת להפעיל לחץ חיצוני על המדינות האוטוריטריות, אשר בהן התחוללה הפגיעה ביהודים על פי רוב. המקרה המובהק של הפעלת השפעה דיפלומטית באותה תקופה, ששימש דגם לדורות הבאים, היה הטיפול של משה מונטיפיורי ואדולף כרמיה בעלילת דמשק.

בתקופה שבין מלחמות העולם התחוללו שני שינויים בתולדות העם היהודי, שהשפיעו באופן מהותי על ארגוני הסיוע הבינלאומיים. האחד, המעבר של מרכז הכובד של ארגוני הסיוע לארה"ב, כפועל יוצא מתהליך צמיחת יהדות אמריקה והתעשרותה, שהיה שזור בהתעצמותה של ארה"ב ועליית מעמדה ביחסים הבינלאומיים. השינוי השני היה התפתחות היישוב בארץ ישראל בתהליך הדרגתי שחולל תמורה בתפיסת הסיוע היהודי הבינלאומי. אט אט החלה לחלחל התודעה המהפכנית, שאולי ייתכן מקום ממשי במרחב, העשוי להיות המקלט האולטימטיבי למצוקת העם היהודי. סגירת שערי המדינות בפני העם היהודי בפרוץ מלחמת העולם השנייה הרחיבה את התמיכה ברעיון הציוני בשיעור ניכר. הגשמת הרעיון בהקמתה של מדינת ישראל שכנעה

43 הסקירה להלן נסמכת על א' טרואן, "ארגון הצלתם של היהודים בתקופה המודרנית", סולידריות לאומית יהודית בעת החדשה, באר שבע, 1988, עמ' 3-16.

ארגונים יהודיים, שקודם לכן נזהרו מהתיוג הציוני, להעביר את מרבית תמיכתם הפיננסית והמדינית לישראל. במחצית השנייה של המאה העשרים התפתח הציר ישראל-יהדות אמריקה כמערכת משותפת של סיוע יהודי בינלאומי. שיתוף הפעולה הוכיח את עצמו בפעולות דרמטיות להעלאת עולים, שסכנה נשקפה לשלומם במדינותיהם, בד בבד עם יישובם בארץ.

אם מבקשים לנתח את הגורם להצלחת פעולות אלו, עולה כי במקרים אלו התקיים שיתוף פעולה בתוך מערכת של תלות הדדית. הייחודיות של מערכת זו התבטא בכך שלראשונה בתולדות ארגוני הסיוע הבינלאומיים נוצר שיתוף פעולה בין גורם ממשלתי לגורם חוץ-ממשלתי, שהביא לתוך המערכת את יתרונותיו של כל גורם. יתרונותיו של הגורם הממשלתי, מדינת ישראל, באו לידי ביטוי בריבונות וביכולת ארגונית, הן דיפלומטית, על ידי משרד החוץ, הן צבאית, על ידי חיל האוויר והמוסד, כגון בהעלאת יהודי אתיופיה. יתרונותיו של הגורם החוץ-ממשלתי, ארגוני הסיוע הוולונטריים של יהדות אמריקה, באו לידי ביטוי הן ביכולת המימון הן בדיפלומטיה חשאית, במקומות שלמשרד החוץ לא הייתה דריסת רגל, כגון בברית המועצות.

בחינה הלכתית של הדרישה לערבות הדדית מעלה כי מדובר במחויבות הנמדדת על פי רמת היכולת. כך ניתן ללמוד מהדיון בחובת התוכחה, כנגזרת מן הערבות ההדדית, כנאמר בשבת נד ע"ב:

כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה - נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו - נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו - נתפס על כל העולם כולו. אמר רב פפא: והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא. כי הא דאמר רבי חנינא: מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו, אם שרים חטאו, זקנים מה חטאו? אלא, אימא: על זקנים שלא מיחו בשרים.

פירוש רש"י במקום מאפשר להבין את האחריות המוטלת על בעלי היכולת:

נתפש - נענש על עבירות שבידן.

בכל העולם כולו - בכל ישראל, כגון מלך ונשיא שאפשר לו למחות, שיראין מפניו ומקיימין דבריו.

יש לבחון אם המדד ל"מי שאפשר למחות" הוא על פי הסמכות הרשמית של

המוחה ויכולת האכיפה שלו, או על פי הסיכויים שמחאתו תועיל, ללא קשר לסמכות הרשמית.

מצד אחד רש"י הדגיש "שיראין מפניו", והרי יראה זו היא תוצאה של הסמכות, ומצד שני סיים רש"י "ומקיימין דבריו", דבר המציין את התוצאה הרצויה. על פי האפשרות השנייה שהעלינו, היראה היא רק אמצעי לקיום הדברים, שהוא התכלית.

בנוגע למצוות תוכחה, למעשה המצווה איננה תלויה בסמכות וביכולת האכיפה. כך מפורש בפוסקים על פי העולה מהמשך הסוגייה שפתחנו בה, שגם כאשר אדם מסופק אם תוכחתו תועיל, עליו למחות, וכך כתב המשנה ברורה (סימן תרח ס"ק ג): "בספק שמא יקבלו צריך למחות אפילו במידי דרבנן". הרי שלפנינו מקרה שבו אין ביכולת המוחה להפעיל את סמכותו, או את כוחו, ולמרות זאת עליו למחות, שמא יתקבלו דבריו.

וכך נאמר ליחזקאל, בפרק ג פסוק יח: "בְּאֲמֵרִי לְרַשַׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא הִזְהַרְתוּ... הוּא רַשַׁע בְּעוֹנוֹ יָמוּת וְדָמוֹ מִיַּד אֲבִקְשׁ". הרי שאף שליחזקאל לא הייתה סמכות ויכולת לאכוף, היה נתפס בעונש הבא על החוטא.⁴⁴

מובן שלמעשה, כאשר יש סמכות ויכולת אכיפה, החיוב למחות איננו מוטל בספק, וכפי שסיים רש"י.

"הסולידריות היהודית", או "רוח האחדות היהודית" נכחה כנושא מרכזי בתקופה שלאחר הגל הראשון של התפרצות מגפת הקורונה בעולם, בניסיון "לסכם" את לקחי הגל הראשון ובה בעת בניסיון להיערך לקראת הבאות.

כך, באירוע "יזכור" שערך ה-EJA (ארגון יהודי אירופה), נידונה ההתמודדות הכפולה של יהודי אירופה בשני מישורים. האחד, מספר החללים שהפילה המגפה המוערך באלפים, כמו גם אובדן הפרנסה לרבים. השני, עליית האנטישמיות, שהרימה ראש בהאשמת היהודים בהתפרצות המגפה. ראשי הקהילות שהשתתפו באירוע העלו על נס, בצד האבל על הקורבנות, את גילויי הסולידריות היהודית שהמשבר היה רצוף בהם.⁴⁵

44 הובא בספר יראים סי' רכג, כדוגמה לחובת תוכחה למרות שלא יקבלו ממנו.
45 האירוע המצולם הועלה לרשת בחשבון ה-YouTube של הארגון.

שאלת הערבות ההדדית, עם דגש על מקומה של מדינת ישראל במערכת, נידונה גם בוועידת "עם עולם". בשיח מנהיגים מן העולם, שהשתתפו בו אריק פינגרהט, נשיא ומנכ"ל הפדרציות היהודיות בצפון אמריקה, הרב הראשי של דרום אפריקה, וורן גולדשטיין, ומארק אייזנברג, נשיא אליאנס העולמי, התברר כי בגוונים שונים, כל הקהילות היהודיות מתמודדות עם אותן בעיות בתקופת הקורונה, מה שמעלה את חשיבות האחדות היהודית דווקא בעת הזאת. הייחודיות של משבר הקורונה, על פי דברי פינגרהט, היא שכל עם ישראל עובר אותו יחד, ולכן צריך לזהות את הצרכים הקולקטיביים של העם כולו ולהפנות את המשאבים להיכן שהם נצרכים ביותר. פינגרהט נדרש גם הוא לשאלה אם מדינת ישראל עומדת בציפיותיהם של מנהיגי התפוצות, והשיב שאכן כך הוא:

אני לא חושב שעבר שבוע במהלכו לא קיבלתי שיחת טלפון או שיחת זום משר בממשלה או ממנהיג בעולם העמותות וכמובן משותפינו הקרובים בסוכנות היהודית... או מכל הארגונים שאנחנו עובדים איתם, ממשלתיים ולא ממשלתיים, שהרימו טלפון ושאלו כיצד ביכולתם לעזור... שליחים לשעבר ששירתו בקהילות שלנו התקשרו מישראל לשאול כיצד לעזור לנו... קיבלנו עזרה ויעוץ בנושאים רפואיים, קיבלנו עצות מעולות מישראל שהקדימה אותנו מבחינת ביצוע הסגר ופתיחתו... היו כל כך הרבה מאמצים קולקטיביים. וברצוני לחזור ולציין את גאוותי על כך שכאן בצפון אמריקה, הקהילות היהודיות שמאורגנות על ידי הפדרציות, לא רק שטיפלו בקהילות שלהם אלא גם תמכו במאמצים גלובליים... זה עבד לשני הכיוונים, קיבלנו עזרה ונתנו עזרה... כל הקשרים שבנינו לאורך שנים רבות, מערכות יחסים מקצועיות, ללא כוונות רווח, יחסים קהילתיים וקשרי משפחה, כולם השפיעו ונשאו פרי כדי לוודא שכולנו קשורים זה בזה ועוזרים ותומכים זה בזה. זה היה ממש ראוי לציון. לא היה רגע בו הרגשנו מרוחקים משותפינו בישראל. זוהי השעה להדגיש את מה שמאחד אותנו ואז לפעול יחד משום שהכוח הקולקטיבי שלנו, בו חזיתי בצפון אמריקה בחדשים האחרונים... מה שעשינו בכל קהילה וברמה הלאומית... להביא לתנועה בממשל ולהניע קרנות ולהעביר כספים לסקטור הקהילתי היהודי ומה שהצלחנו לעשות כקולקטיב ברמה הגלובלית... עלינו להתמקד בזה, במה שאנו יכולים להשיג יחד, במה שהשגנו יחד בעבר ומה שאנו נשיג בעתיד... יהיו ביננו מחלוקות.

אם יהיה ממשל חדש בנובמבר ייתכן שנמצא עצמנו משני צדי המתרס. השאלה היא אם נהיה מסוגלים להתעלות, כפי שעשינו ברגעים מסוימים בעבר.

הרעיון היסודי של הסולידריות היהודית, אשר מטיל את האחריות על העם היהודי כולו, הופיע גם בדבריו של הרב הראשי של דרום אפריקה, הרב וורן גולדשטיין:

נקודת הפתיחה היא לראות את כולנו כבני עם ישראל, כחלק מהעם היהודי, ללא קשר למקום מגוריו של יהודי, בין אם בישראל או בכל מקום אחר... אין המדובר באם מדינת ישראל עושה מספיק... כשאתה חלק ממשפחה כל אחד מחפש לעזור לשני. אנחנו לא מסתכלים ובוחנים האם אתה עושה יותר עבורי, האם אני עושה יותר עבורך... וכאשר אנחנו מתאחדים סביב ערכינו ואנו דואגים זה לזה וחולקים באחריות... אנו מתייחסים לגורל שלנו כגורל משותף אז אנחנו מחזקים את העולם היהודי והופכים אותו למגובש ומאוחד יותר ואז ביכולתנו להפוך את העולם כולו למקום טוב יותר...

מאמר שפרסמה שרת התפוצות, עומר ינקלביץ', יכול להוות סיכום כללי של רוח הערבות ההדדית והאחדות היהודית, הן במבט לאחור הן כהצבת דרכי פעולה לעתיד:

כל ישראל ערבים זה לזה היא לא סיסמה ריקה, זהו ערך יהודי בסיסי המבטא כל ביטוי סולידריות בעם היהודי. זה נוגע לכל יהודי בכל מקום וזמן... המגפה מסתמנת כתקופה קשה בהיסטוריה שלנו, אך חשוב יותר זהו אתגר. זהו רגע של אמת הבוחן את הסולידריות העולמית. מדינת ישראל היא לא רק המדינה עם האוכלוסייה היהודית הגדולה בעולם, אלא המרכז הגשמי והרוחני של העם היהודי. עובדה זו איננה פריט מידע שולי, אלא נושאת עימה משקל עצום ואחריות גדולה, המציבים בפנינו התחייבות להמשיך את המאבק עבור הישרדות העם היהודי ועתידו, הן הגשמי והן הרוחני. זו אינה פריבילגיה אלא מחויבות אשר עליה נשען הקיום שלנו. דאגתנו ואהבתנו לכל יהודי, יהיה אשר יהיה, היא אהבה שאינה תלויה בדבר, לא בכסף, לא בתמיכה פוליטית ואף לא בהתחייבות לעלות לארץ... אמנם, מדינת ישראל היא הקהילה היהודית הגדולה בעולם, אך היא מכירה בכך שיש לה מה ללמוד מהתפוצה. הקהילות,

המאבק לשימור הזהות היהודית - לעיתים בסביבה עוינת - ומעל הכל, התחושה שכל יהודי הוא משפחה. חשוב לי לחזק ולחדד את המסר שלנו, הן בישראל והן ברחבי העולם. כולנו משפחה אחת ורב המאחד על המפריד. כמו הרבה משפחות, אף אם יש בינינו חילוקי דעות וויכוחים, עלינו לנהוג כאחים ואחיות ולא כיריבים. כיום, אני והצוות שלי, עובדים בשיתוף פעולה מלא עם גופים אחרים ליצור תוכנית של סולידריות חובקת עולם שתשרת ותחזק את תחושת האחדות היהודית, צעד לקראת יצירת סולידריות יהודית משמעותית, חזקה ופעילה.⁴⁶

ד. קונפדרציה יהודית

המאפיין הייחודי של המקרה הישראלי - עובדת היותה של התפוצה קודמת למדינה - בא לידי ביטוי במעמדם של "המוסדות הלאומיים". הכרת המשפט הבינלאומי בהסתדרות הציונית כמייצגת את התפוצה היהודית מופיעה כבר בסעיף 4 להסכם המנדט הבריטי על ארץ ישראל, שאושר על ידי חבר הלאומים ואושר מחדש על ידי האו"ם. על בסיס זה זכתה להכרה גם הסוכנות היהודית לארץ ישראל, אשר הופקדה על הקשר שבין התפוצה לבין ארץ ישראל. מדינת ישראל ירשה את הסמכויות המדיניות והדיפלומטיות של הסוכנות, וחוקקה את "חוק מעמד ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית תשי"ב". כמו כן נחתמה אמנה בין המדינה לבין הסוכנות היהודית בשנת תשט"ו. מעתה התמקדה הסוכנות היהודית בארגון העלייה לישראל, במימון ובמימון הקליטה בארץ.⁴⁷

דוד בן גוריון ראה את התכנסות הפזורה לתוך מדינת ישראל לא רק כמשימה להצלת יהודים במצוקה או על הרקע של האינטרס הלאומי שבהגדלת האוכלוסין, אלא כמוקד המהפכה שתחולל העצמאות היהודית בהיסטוריה של העם היהודי. עיקרי תפיסה זו הופיעו בנאומו ב-1.9.49, שבו דרש מכל יהודי הגולה לעלות לארץ, ואף קרא לבני הנוער לעשות זאת גם ללא הסכמת הוריהם.

O. Yankelevitch, "World Jewish solidarity isn't a meaningless slogan - we truly care", Jerusalem Post, 10.7.20

47 א' סטוק, "ישראל והגולה", העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח, ירושלים, 1997, עמ' 113-122.

הטענה למשילות ישראלית על התפוצה עלתה בקנה אחד עם עקרון "שלילת הגלות". היחס של ישראל לפזורה היה כאל קיום ארעי וחסר תוחלת אל מול הקיום המלא של עם ישראל בארץ ישראל. תפיסת מרכזיותה של מדינת ישראל בקרב האומה היהודית כולה הייתה מקובלת גם בקרב יהודים בתפוצה. אולם לא כך בקרב ציוני אמריקה אשר באופן היסטורי לא היו שותפים לרוח שלילת הגולה, ודגלו בהמשך הפזורה בארצות המערב.

גישה זו באה לידי ביטוי בהסכם שנחתם ב-1950 בין דוד בן גוריון לבין יעקב בלאושטיין, יושב ראש הוועד היהודי האמריקני. מטרת ההסכם הייתה למנוע התנגשות בין הקמת מדינת ישראל לבין המשך השגשוג של יהדות ארה"ב. לפיכך, קבע ההסכם שני עקרונות. האחד, מדינת ישראל איננה מייצגת את יהודי הגולה. שנית, יש לנתק בין סיוע למדינת ישראל לבין נאמנות אזרחית למדינת המגורים. כך נקבע בסעיפי ההסכם כי יהודי ארה"ב חייבים בנאמנות למדינתם בלבד, והעלייה לישראל נתונה לרצונו האישי והחופשי של הפרט.

הסכם זה לא מנע משברים נוספים שבסופם אולץ בן גוריון לשוב ולהכריז על מחויבותו להסכם. כך, למשל, היה ב-1957, כאשר שב וטען כי מדינת ישראל מייצגת את כל העם היהודי, וב-1960, כאשר הכריז על בימת הקונגרס היהודי העולמי, כי יהודים שאינם עולים לארץ עוברים על מצוות התורה.

גישתו של בן גוריון לפתרון הדיסוננס שבחיים יהודיים בתפוצות, כפי שבא לידי ביטוי בהסכם, גרסה עיצוב הכרה יהודית מאחדת בעבור כל חלקי העם היהודי, בארץ ובתפוצות. הכרה זו תישען על השפה העברית, התנ"ך, תפיסת הגאולה ומקומה המרכזי של מדינת ישראל בקרב העם היהודי.⁴⁸

אמנם ראשי הממשלה שלאחר בן גוריון אשררו את ההבנות שהתקבלו עם בלאושטיין, אולם כבר בתחילת שנות השבעים של המאה העשרים היה ההסכם ללא יותר מאשר הערת שוליים בתולדות היחסים שבין מדינת ישראל לבין התפוצות.⁴⁹

T. Elmaliach, "Beyond Mamlakhtiyut and Halutzituyt: The Ben-Gurion Blaustein Understanding in Light of Ben-Gurion's Theory of Revolution" *Israel Studies*, 25.3 (2020), pp. 65-80; ד' הכהן, "התוכנית לקליטה ישירה של העלייה ההמונית בשנות החמישים ותוצאותיה", עיונים בתקומת ישראל 1 (תשנ"א), עמ' 362-365; א' גל, "מוטיב הרציפות ההיסטורית בציונות האמריקנית", שם, עמ' 44-61; י' קונפורטי, "גלות או ריבונות בהיסטוריוגרפיה היהודית הלאומית", מולדות בגולה: תפיסות של שייכות וזרות בתפוצה היהודית, שדה בוקר, 2015, עמ' 144.

C. S. Liebman, "Diaspora Influence on Israel: The Ben-Gurion: Blaustein 49 "Exchange" and Its Aftermath", *Jewish Social Studies* 36, 3-4 (1974), pp. 271-280.

החל מהרבע האחרון של המאה העשרים עברו היהודים המתגוררים בארצות המערב הדמוקרטיות שלב נוסף. תהליך התקבלות הקהילות היהודיות בקרב המדינות הדמוקרטיות יחד עם השפעתם של תהליכי גלובליזציה והשתרשותן של תפיסות רב תרבותיות חיזקו את הרעיון כי יש עתיד לקיום יהודי בגולה. ההשתלבות המלאה במדינות אלו בד בבד עם ההכרה בזכות לשמור על זהות יהודית העניקה את הלגיטימציה להמשכותה של פזורה יהודית ובתוך כך אף לקהילות "יורדים".⁵⁰

זאת ועוד. התקופה שבה פרץ משבר הקורונה איננה נחשבת לנקודת שיא בתולדות היחסים שבין מדינת ישראל לבין יהדות ארה"ב. ניתן לאפיין תקופה זו כמציינת תהליך התרחקות בין השתיים, שניצניו הראשונים הופיעו לקראת סופה של המאה העשרים בואכה המאה העשרים ואחת.⁵¹ תהליך זה בא לידי ביטוי בהתרחבות הפערים בין תפיסות העולם הדומיננטיות בשתי הקהילות. בעוד ישראל נעשתה יותר ויותר מסורתית, הדגישה ערכים פרטיקולריים, שעקרון ההישרדות בראשם, הרי המגמה המובנית בקרב יהודי ארה"ב לדבוק בערכים אוניברסליים הלכה והתגברה. בנוסף לכך, הפולמוס הפוליטי המיידני בין הרוב בישראל לבין רוב יהודי ארה"ב, כפי שהוא בא לידי ביטוי בדפוס ההצבעה ובסקרי דעת הקהל, הוסיף והעמיק את התהום הפעורה בין שני הצדדים. נושא מחלוקת מובהק הוא היחס לנשיא ה-45 של ארה"ב, דונלד טראמפ. בעוד בישראל נחשב הנשיא טראמפ לידיד חשוב, הרי זה ההפך הגמור מהיחס שלו זכה בקרב יהודי ארה"ב. הנתונים המבססים טענה זו מתבררים מהסקר השנתי של הוועד היהודי האמריקני, אשר מצביע על 71% מיהודי ארה"ב שלא היו שבעי רצון מתפקודו של הנשיא טראמפ בשנת 2019. יש לציין כי שיעור זה עולה על הזיהוי ההיסטורי של כמחצית מיהודי ארה"ב עם המפלגה הדמוקרטית. כך גם בדבר ההתרחקות הישראלית מ"פתרון שתי המדינות", שבאופן מסורתי ראתה בו הקהילה האמריקנית את הדרך היחידה לסיום הסכסוך. לכל זאת ניתן להוסיף את המשברים שהתגלעו בין הקהילות מסביב לשאלות דת ומדינה, כפי שהן באות לידי ביטוי במתווה הכותל ובמחלוקת על הגיור.⁵²

50 ג' שפר וה' רוט-טולדנו, מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית, תל אביב, 2006, עמ' 29-36, 37.

51 א' גל, "היחסים בין ישראל ליהדות ארצות הברית-הפרספקטיבה הישראלית", עיונים בתקומת ישראל 8 (תשנ"ח), עמ' 8-32.

52 תוצאות הסקר התפרסמו באתר הוועד היהודי האמריקני: <https://www.ajc.org/news/>

בירור השאלה - על מי יש להטיל את החובה להושיט סיוע ליהודי הפזורה - צריך שייעשה תוך מודעות למערכת מורכבת זו.

מחויבותה של מדינת ישראל ליהודי התפוצות עוגנה בסעיף 6א לחוק הלאום, בניסוח מעניין אשר מתכתב עם התפילה "אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה":

המדינה תשקוד על הבטחת שלומם של בני העם היהודי ושל אזרחיה הנתונים בצרה ובשביה בשל יהדותם או בשל אזרחותם.

כדי להבין את רוח החוק ניתן להיעזר בדברי ההסבר להצעת החוק:

סעיף 6 מוצע לעגן בחוק היסוד את הקשר המיוחד בין המדינה ובין בני העם היהודי בכל העולם ואת מחויבותה של המדינה להבטיח את שלומם של בני העם היהודי הנתונים בצרה בשל יהדותם, כפי שהיא מחויבת להבטיח את שלומם של אזרחי המדינה הנתונים בצרה בשל אזרחותם. עוד מוצע לעגן את מחויבותה של המדינה לשימור הזיקה של המדינה לבני העם היהודי בכל מקום בעולם ולשימור מורשתם התרבותית, ההיסטורית והדתית של בני העם היהודי. בכך מוצע לתת ביטוי להיבט מרכזי באופייה היהודי של המדינה - היותה הבית הלאומי של כל יהודי העולם, ולא רק של היהודים המתגוררים בה.

מכלל הן אתה שומע לאו. על מדינת ישראל לשקוד על הבטחת שלום יהודי העולם, כשהם "בצרה ובשביה - בשל יהדותם". לעומת זאת, כאשר הם בצרה שאיננה נובעת מיהדותם, המדינה איננה מחויבת לשקוד על הבטחת שלומם, עכ"פ לא מחמת סעיף זה. הדברים מתאימים לכאורה לדברי ר"ש ישראל ור"א וייס, שנידונו לעיל, וייתכן שגם לדברי רש"ז אוירבך, כאמור.

אמנם כמבואר בראשית הדברים, גם כאשר אין חובה ברמה הקרובה לגדרי מלחמה, המשליכה על היתר כניסה לסכנה וחובה בכך, הרי שנותרת בעינה החובה של הצלת נפשות מישראל, לאור "לא תעמוד על דם רעך" ועוד, הכוללת גם חובה ממונית.

---

survey 2019; לסקירה ממצה של התהליך כולו, ראה ד' וינברג, "על התרחקותה של יהדות אמריקה", השילוח 11 (תשע"ט), עמ' 228-230; ע' ידלין, יהודי ארה"ב והביטחון הלאומי של ישראל, תל אביב, 2018, עמ' 9-11.

המחויבות ליהודי הפזורה בעבודת הרשות המבצעת מופיעה בהגדרות התפקיד של משרד התפוצות:

משרד התפוצות אמון על הקשר בין יהדות העולם למדינת ישראל, הקשר מתבצע באמצעות פעילות משותפת ודיאלוג משותף עם יהדות התפוצות בראייה כי ממשלת ישראל אחראית לכל יהודי בעולם, בין אם הוא מתגורר בישראל או בתפוצות.⁵³

ניתן לנתח את המחויבות על פי שני עקרונות משטריים, האחד הוא סמכות והשני הוא עוצמה. ראשית יש לברר, אם יש למדינת ישראל סמכות שלטונית הכוללת בתוכה גם את יהודי הגולה.

מקור תורני להיקף הגיאוגרפי של סמכותו של המלך ניתן למצוא במסקנת הר"ז קורן:⁵⁴

על פי דין, כאשר יש מלך בישראל, ברור הדבר כי כל ישראל בכל העולם מחויבים כלפיו במצוות "שום תשים עליך מלך" - שתהא אימתו עליך, ויכול הוא לכופף את ישראל שבכל העולם במלוא סמכויות המלך ההלכתיות, אף כשבפועל אינם בארצו, ובארץ שהם נמצאים כפופים הם למלך שבאותו מקום.

בלי לדון בשאלה אם ניתן להכיר במשטר מדינת ישראל כנושא את ההגדרות של "מלך", הרי מדברים אלו ניתן להבין כי קיימת היתכנות לסמכות ממלכתית ישראלית על יהודי העולם. אם מבקשים להרחיב את המשענת ההלכתית לקביעה זו, ניתן להיעזר בדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין ד, יג): "ראשי גלויות שבבבל במקום מלך הם עומדים, ועליהם נאמר (בראשית מט, י): 'לא יסור שבט מיהודה', והם רודים את ישראל בכל העולם."⁵⁵

53 www.mda.gov.il/about

54 ר"ז קורן, "ממלכתיות ישראלית - משמעויות הלכתיות", ממלכת כהנים וגוי קדוש, עמ' 186.
55 הפוסקים שניתן להבין מהם תמיכה ברעיון "מלך היהודים" הגבילו זאת למלך מבית דוד. ראה ר"י ברקוביץ, חלקת יוסף, ב, ו; ר"י גרשוני, חק ומשפט, עמ' רא; ר"א שפירא, מנחת אברהם, מה, ח, עמ' שפא-שפב. על פי דברי הרב שפירא והרב גרשוני, זאת דעת הר"ן בסנהדרין ה"א.

ברם, כתב הרמב"ם (הל' מלכים, ד, ב, ד; ה, א):

ושולח בכל גבול ישראל ולוקח מן העם הגבורים ואנשי חיל...
וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופלגשים...
ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים
כדי להרחיב גבול ישראל.

מדבריו עולה כי מלכותו של המלך חלה אך בגבול ישראל. כן כתב רנת יצחק
(מלכים א, א, ג), על הפסוק "בכל גבול ישראל", שאין זכותו של המלך מדין פרשת
המלך אלא בארץ ישראל או בארצות שנכבשו בכיבוש רבים כדן.

בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' קעח) נכתב, שאין סמכות מדינא דמלכותא לגבות
מיסים על ממון או רכוש שאינם נמצאים באותה המלכות, וכרוח דברים אלו
כתב בעל שו"ת טוב טעם ודעת (ח"א סי' קצג), שלדבריו גם למלך גוי אין סמכות
מחוץ לגבול ממלכתו.

הרב אברהם שפירא דן בשאלה אם למלך ישראל יש דין מלך גם על ישראל
שבחו"ל. לדעתו, על פי דברי הספרי (דברים, פרשת שפטים, פיסקה קנז, טו) "...מקרב,
ולא מחוצה לארץ...", יש להבין שאם בזמן המינוי שהה בחו"ל לא חל מינויו
למלך. הפסול של הדר בחו"ל למלכות אפוא נובע ממקומו, שיוצא מגדר
"מקרב אחיך".⁵⁶

מתברר אם כן שאין סמכות למלך מחוץ לתחום שלטונו. סמכותו, הן מדינא
דמלכותא הן מדין פרשת המלך, תקפה רק בתוך גבול המלכות.

עיון במבנה אחר של סמכות מוביל לבחינת המוסד של טובי העיר:

הרשות והכח שיש לטובי העיר הוא משום שחשובים רוב, שבאו מכח
הרוב שקיבלום עליהם לפקח על כל עניני הצבור. ויש מן הראשונים
שכתב בגדר סמכותם של טובי העיר לתקן תקנות לטובת העיר, שכל
ציבור וציבור יש להם רשות על יחידיהם ורשאים לגדור ולתקן בעירם
כמו שבית-דין-הגדול יכול לגדור ולתקן על כל ישראל. או שהם בעירם
כמו גדולי ישראל בכל מקום, שאמרו בהם: הפקר-בית-דין הפקר, שכן
אמרו: יפתח בדורו כשמואל בדורו, ומי שנתמנה פרנס על הציבור הרי
הוא כאביר שבאבירים, וכשם שגדולי הדור יכולים להפקיע ממון ולגזור

ולתקן ולהנהיג לכל אנשי דורם, משום שכל אנשי הדור סומכים על מעשיהם, והרי הם כאילו ביררום והסכימו שכל מה שיעשו ויגזרו ויתקנו וינהיגו יהא קיים, הוא הדין בטובי העיר אצל אנשי עירם, שטעם אחד הוא. או לפי שכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומושל במקומו דינו דין, והרי הוא בעירו בכלל דינא-דמלכותא כל זמן שעושה כחוקי מקומו, כמו מלך ממש.⁵⁷

באשר לגבולות הסמכות, מתברר כי תקנת הקהל בעיר אחת איננה חלה על עיר אחרת. כך הם הדברים בשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' תיא): "אבל בדברים אחרים במה שירצו אנשי עיר אחת להטיל על אנשי עיר אחרת איני רואה שיהא רשות בידם בלי דעתם ולא להחרימם ולא להכריחם למס והם אינם משתעבדים להם בזה". כך גם מופיע בשו"ת הרד"ך (בית יא):

... שאין בני הקהל אחד כפופים לבני קהל אחר גם כי בני הקהלות האחרות רבים מהם שכל אחד ואחד מן הקהל וקהל בענין זה כעיר בפני עצמו שאין בני העיר אחת כפופים לבני עיר אחרת ואין בני קהל אחד כפופים לבני הקהל האחר...

העברת הדיון למסגרת של מדינת ישראל והתפוצות מבהירה כי אף שמדינת ישראל היא בעלת המונופול על העוצמה בעולם היהודי, לא ניתן לזהות מבנה של סמכות המעמיד אותה בראש ההירארכיה.

ראשית, העיון ההלכתי שהצגנו לעיל מעלה כי קשה למצוא דרך לדרוש משילות ישראלית שתהיה תקפה בעבור יהודי הגולה. בה בעת, לא נמצאה תפיסה הלכתית שתטיל על מדינת ישראל את חובת האחיות לדאגה ליהדות התפוצות, באופן בלעדי.

שנית, מתברר כי תפיסות אשר שוללות את הגלות ודורשות מכל יהודי למצוא את מקומו בישראל איבדו את הרלוונטיות שלהן בעבור היהודים בתפוצות.

לבסוף, פעולות שניתן לסכמן כהצלחה היו דווקא אלו שנעשו על פי עקרונות של תלות הדדית ושיתוף פעולה, כפי שהוכח בדיון בפרק "ערבות הדדית", לעיל. נראה כי מסקנה זו תקפה גם לאור סקירת פעולות הסיוע שדווחו על ידי המנהיגים היהודים בכנסים שנדונו לעיל:

57 האנציקלופדיה התלמודית, יט, ערך "טובי העיר".

1. הסוכנות היהודית לישראל הקימה קרן להלוואות ללא מטרת רווח.
2. הפדרציות היהודיות בצפון אמריקה הקימו קרן הלוואות לאוכלוסיות במצוקה באירופה.
3. ממשלת ישראל הקימה קרן יחד עם ארגון הג'וינט וארגון הפדרציות.

תפיסה של שיתוף פעולה ותלות הדדית נתמכת גם על ידי המבנה הקונפדרטיבי המסורתי של המוסדות היהודיים. לצד ממשלת ישראל והכנסת, ניתן למנות שבעה ארגונים ומוסדות מרכזיים שהם הפלטפורמה למה שניתן לכנות בתור "הממשל היהודי העולמי"⁵⁸:

1. המוסדות הלאומיים: הסוכנות היהודית, ההסתדרות הציונית, קרן היסוד והקרן הקיימת לישראל - המוסדות שמרכזן בישראל וכך גם האוריינטציה שלהם. בתוך המוסדות הלאומיים הארגון החשוב והחזק ביותר הוא הסוכנות היהודית. הסוכנות היהודית הוקמה כזרוע המבצעת של הקמת הבית הלאומי בארץ ישראל ובתוך כך התיישבות וסיוע לעולים. בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים תפקדה הסוכנות כממשלתה של המדינה שבדרך. כאמור לעיל, במדינת ישראל פועלת הסוכנות מכוח החוק שקבע את מעמדה. שלושת הגופים השותפים לסוכנות בהתוויית המדיניות הם: ההסתדרות הציונית העולמית, המגבית המאוחדת - איחוד הקהילות היהודיות וקרן היסוד.
2. הקונסיסטוריה המרכזית של יהודי צרפת - הארגון המנהל את החיים היהודיים בצרפת.
3. הפדרציה הספרדית העולמית - ארגון ציוני שנוסד ב-1925 ומטרתו ליצור קשרי תרבות בין קהילות יהודיות ספרדיות ברחבי העולם ולחזק את זיקתן למדינת ישראל.
4. הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה - לשעבר "איחוד הקהילות היהודיות" שמיזג את המגבית היהודית המאוחדת, מנגנון איסוף הכספים הוותיק ביותר בארה"ב; המגבית המאוחדת לישראל, הארגון התואם בקנדה; ומועצת הפדרציות היהודית. מאגד 152 פדרציות יהודיות ועוד

58 על פי: ג' שפר וה' רוט-טולדנו, מי מנהיג? על יחסי ישראל והתפוצה היהודית, תל אביב, 2006, עמ' 98-149.

כ-300 קהילות יהודיות עצמאיות ברחבי ארצות הברית וקנדה. עוסק באיסוף כספים למען ישראל והקהילות היהודיות בעולם.

5. השדולה למען ישראל, איפא"ק - מטרתה לקדם ולטפח את יחסי ישראל וארה"ב.

6. הוועד היהודי האמריקני - ארגון ששם לו למטרה לדאוג לאינטרסים של העם היהודי באמצעות קשרי ממשל ודיפלומטיה.

7. הקונגרס היהודי העולמי - ארגון יהודי בינלאומי המייצג קהילות יהודיות בכ-100 מדינות בעולם אל מול ממשלות, פרלמנט, ארגונים בינלאומיים וגופים דתיים שונים.

מתברר, אם כן, כי תוצאות משבר הקורונה מעידות על תמורה במרקם היחסים שבין מדינת ישראל והתפוצות. מחד גיסא, לא ניתן עוד לדבר על מדינת ישראל במושגים שאפיינו אותה כקהילה נתמכת על ידי קהילות התפוצות המבוססות. מאידך גיסא, הגישות הבינריות שהציגו את ישראל והגולה באופן דיכוטומי כשתי קהילות אשר מוציאות זו את זו, בסגנון של "או ישראל או הגולה", התגלו כבלתי יעילות. לעומת זאת, הניסיון המוצלח בשילוב של כוחות, כאשר כל צד מוסיף למשוואה את יתרונותיו הוא, עשוי להצביע על דרכי פעולה חדשות. שיח מכבד הדדי, כבוד למסורת הארגונית הקיימת, הקשבה לצרכים, תקשורת רצופה, העברת מידע סדירה ומאורגנת, ושגרה מסודרת ומתוכננת מראש של מפגשים יביאו להידברות טובה יותר שתמצא את הדרך כיצד לענות על הצרכים של כל צד בשותפות היהודית.

לאור זאת יש להצביע על המבנה הפוליטי אשר מותאם ביותר למערכת המורכבת הכוללת את מדינת ישראל, הארגונים היהודיים הבינלאומיים וקהילות התפוצה, על פי העקרונות שנסקרו: הכרת הטוב וערבות הדדית.

אנו מבקשים להציג את המודל הפוליטי של רעיון הברית, יסוד המסורת המדינית היהודית, לזו הגותו של פרופ' דניאל אלעזר,⁵⁹ כהצעה בעבור המבנה הנאות לארגון מחדש של מרקם היחסים שבין ישראל והתפוצות.

⁵⁹ D. J. Elazar, *Covenant & Polity in Biblical Israel*, New Brunswick N.J., 1995 59

ניתן להצביע על היסודות בתיאוריה של רעיון הברית, אשר תומכים בהצעתנו:

1. הסכמה - ברית מבוססת על הסכמה של צדדים עצמאיים אף אם לא תמיד שווים; היא איננה תקפה ללא קבלת הסכמה מפורשת ומלאה של כל בני הברית לכל תנאיה. לפיכך היא כורכת את השותפים יחדיו, אך מאפשרת להם חירות על פי תנאי הברית.

2. הדדיות - ברית היא יישום של יחסי אני-אתה בעבור המערכת הפוליטית. לכן היא קשר המבוסס על מחויבות מוסרית. הפוליטיקה הבריתית מתנהלת אך ורק בדרך הדיאלוג, כאשר תנאי הכרחי הוא כבוד הדדי בין בני הברית.

לפיכך מבנה של קשרים המודע לרעיון הברית, עשוי לתת מענה מקיף לגרעין אי ההסכמה, אשר מעורר מפעם לפעם את המועקות ההדדיות וגורם למשברים תכופים המתגלעים בין הצדדים. כך על ידי אימוץ "אופציית ההמשכיות" של ר"י זקס - תפיסה אשר שמה את מדינת ישראל והפזורה זו לצד זו, כשותפות ולא כמתחרות, כאשר הדגש הוא על הנחלת הזהות היהודית, שמדינת ישראל היא מרכזה.⁶⁰ זאת ועוד: מערך בריתי של היחסים עשוי לתת מענה ממצה למארג המורכב שבין מדינת ישראל לבין יהודי ארה"ב דווקא. כך לאור תוצאות המחקר של אלעזר, אשר מצביעות על כך שהמסורת הבריתית היא המקור של התרבות הפוליטית האמריקנית, כפי שאבחן בניתוחו את העקרונות הפדרטיביים, הקונסטיטוציונליים והרפובליקניים.⁶¹

המארג הייחודי הקושר את מדינת ישראל ואת יהודי התפוצה בצד המסורת הקונפדרטיבית של הקהילות, ביסוס התפיסה שישראל היא המרכז, בד בבד עם שימור של יחסי כבוד הדדי, השאיפה לעידוד העלייה בה בעת עם הכרה בלגיטימיות של חיים יהודיים ברחבי העולם, מובילים כולם לאימוץ מבנה פוליטי בריתי. ראשית, מבנה פוליטי בריתי מסתמך על המחויבות ההדדית אשר נובעת מתפיסה משותפת היוצרת אומה אחת, שמחויבות פרטית זה לזה נבנית על המתכונת של המחויבות בין ה' לעמו. שנית, רעיון הברית איננו מאפשר ריכוז של העוצמה בידי גוף אחד במשוואה. יחד עם זאת, ככל מערך פוליטי, הוא דורש מבנה ברור של סמכויות, המאפשרות את היישום הרצוף של

60 ראה ר"י זקס, "ישראל והגולה - זו בצד זו", עם לבדד ישכון, עמ' 34-45.
61 D. J. Elazar, *Covenant & Constitutionalism*, New Brunswick N.J., 1998

המעשה הפוליטי לטובת כל הצדדים. לבסוף, פוליטיקה בריתית הנשענת על העקרונות הנעלים של ערבות הדדית והכרת הטוב, עתידה להביא למיצוי כל הכוחות המרכיבים את הגוף הפוליטי היהודי העולמי.